

Булах І. С.

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПСИХОЛОГІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз вихідних наукових положень цілої низки українських учених-психологів, у яких було презентовано змістове наповнення понять «розвиток особистості» та «особистісний розвиток». До певної міри ці поняття сутнісно перемежуються, але кожне з них має свої відмінні змістові акценти. Узагальнення ідей та наукових позицій учених показало, що поняття «розвиток особистості» досить широке за змістом. Розвиток особистості може бути спонтанним, вільним або цілеспрямованим, врегульованим, мати тенденцію до прогресу або регресу, бути різним за формою (фізичний, соціальний, духовний тощо). Поняття «особистісний розвиток» вужче за обсягом, тоді як за змістовою наповненістю досить глибоке і пов'язане з актуалізацією особистісного компонента людини, з її внутрішніми потенціалами, значною мірою з самосвідомістю особистості та її саморозвитком і самоздійсненням у власному житті.

Ключові слова: розвиток особистості, особистісний розвиток, становлення особистості, формування особистості, особистісний підхід, самосвідомість, вільний вибір, вчинок.

Постановка проблеми. Сьогодні в глобалізованому світі посилюється роль моральності й духовності людини, підтримуються цінності розвитку такої особистості, яка б була спроможна швидко адаптуватися й інтегруватися в змінних та новітніх умовах, могла б цілісно структурувати власний життєвий шлях, прагнула б до самореалізації й самоздійснення.

Ідея розвитку особистості у філософсько-психологічному історіогенезі з'явилася багато десятиліть тому, і сьогодні вже неможливо вказати її точну дату і авторство. У науковий обіг психологічної науки надійно увійшли судження: «особистість існує в розвитку», «основним способом буття особистості є розвиток», «особистість – це система, що розвивається», «поза розвитком особистості не існує». Одні вчені розцінюють судження як постулат, інші – як лозунг, ще інші – як беззаперечну істину, хоча до сьогодні немає якоїсь концепції, яка б заперечувала чи спростовувала їхню правомірність. Оскільки прийняття більшістю дослідників вказаних суджень викликало в психології різну гаму інтерпретацій, то важливо проаналізувати наукові позиції вчених стосовно змістової наповненості цього терміна, а також досить поширеного в науковому обігу сучасної психології терміна «особистісний розвиток».

Аналіз останніх досліджень. У новому тисячолітті найбільш вагомим і фундаментальним результатом теоретичного дослідження в сучасній українській психології особистості можна визнати методологічну позицію академіка

С. Максименка. На думку вченого, досягнути особистість можливо як існуючу і таку, що має здатність до саморозвитку. Вихідним базисом, одиницею існування і саморозвитку особистості є життєстворювальний початок – потреба, що є суперечливою, багатогранною єдністю генотипічних і соціальних джерел та змістів досвіду. Одні вчені приймають таку позицію, інші – заперечують. Водночас реалізація цієї нової позиції пов'язана з пошуком відповіді на питання «З чого починається особистість?».

На думку автора монографії «Генеза існування особистості» академіка С. Максименка, вихідні положення генетичної психології визначають магістральні лінії психології особистості і таке важливе питання «Які психологічні механізми її існування та розвитку?». Відповіді на попереднє і останнє питання полягають у тому, що особистість повсякчас відкрита до формування, тому вона є створеною власним творінням. Це особливе утворення, яке все життя перебуває в процесі власного становлення. Воно продовжує створювати себе, ускладнюватися (або спрощуватися), самореалізовуватися, самоудосконалюватися. Воно існує. І в цьому розумінні особистість постає як власний автор. А істинне диво полягає в тому, що особистість є не лише автором самої себе як психологічного феномена, вона потенційно і актуально є автором Іншого, нової особистості – людської дитини. Цей абсолютно унікальний акт співтворчості двох особистостей, які люблять одне одного, і буде істинним початком [10].

Початком особистості є не вчинок, як свого часу стверджував О. Леонтьєв, усе починається з любові. Заперечуючи постулат «початком особистості є вчинок», треба, за позицією С. Максименка, взяти до відома таку тезу: «вчинок... ніколи не може бути початком особистості, оскільки для того, щоб його здійснити, треба вже бути особистістю: усвідомлювати власне "Я", усвідомлювати "Я" Іншого і певним чином вибудовувати своє ставлення до нього» [10, с. 70].

Слідуючи за позицією філософа П. Флоренського, вчений доводить, що саме любов об'єднує і, власне кажучи, створює особистість завдяки тому, що не дає їй сконцентруватись на власному «Я», а реалізує, втілює себе в «Я» Іншого, забезпечуючи існування і розвиток самої себе як цілості. Саме любов несе у собі безмірну психологічну енергію. Ця енергія є наймогутнішою силою для здійснення впливу, трансформації та особистісного розвитку людини [10].

З огляду на зазначене вище важливо співвіднести різні наукові позиції вчених для того, щоб виокремити сутність існування та особистісного розвитку людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий український філософ, педагог, поет, музикант Г. Сковорода ще в другій половині XVIII століття, вивчаючи традиції демократичної української культури, у своїх віршах, піснях, кантах та байках намагався визначити сенс людського існування і пов'язував його з подвигом самопізнання та самовдосконалення. У кожному творі відчутне поетове «Я», його ставлення до різних явищ духовного життя: щастя, добра, чесності, совісті. На думку філософа, розвиток людини повинен тісно переплітатися з її саморозвитком, з невтомним прагненням виховати у самого себе ідеали правди, добра і духовної краси [16].

Аналіз психологічних напрямів і шкіл, у яких реалізується особистісний принцип, вважаємо за потрібне розпочати з розгляду психологічних знань, які являють собою класичний варіант, а надалі зупинитися на сучасному характері їхнього розвитку, врахувавши належність цих знань як психологам близького зарубіжжя, так і значною мірою нашим співвітчизникам.

Загалом ідеї Л. Виготського, які формувалися у психології пізнавальних процесів, у віковій та педагогічній психології, були успішно екстрапольовані в галузь психології особистості і стали в ній досить важливими для розроблення низки теоретичних принципів та концептуальних положень розвитку особистості. Особистісне як системне утворення людини почало виступати особливою соціальною цінністю, своєрідним

зразком, здібністю, спрямованою на засвоєння образу світу, інших, себе [6].

Класична лінія в психології розвитку особистості пов'язана з ім'ям видатного філософа і психолога С. Рубінштейна. Для вченого особистість людини – це істинний суб'єкт саморозвитку і творчості. «Лише в організації світу думок формується мислитель; у духовній творчості зростає духовна особистість. Існує тільки один шлях – якщо існує шлях – для творіння великої особистості: велика робота над великим творінням... Одним і тим же актом творчої самодіяльності, створюючи і його (світ) і себе, особистість твориться і визначається, включаючись в її досягаюче ціле» [14, с. 106]. Отже, особистість набуває тим більшої значущості, чим ширшою є сфера її дій, тобто той світ, у якому вона живе, і чим досконаліше вона його творить, тим більш завершеною вона стає сама.

У рубінштейнівській концепції суттєвим є розуміння розвитку особистості людини як становлення, точніше, як виникнення в неї нових якостей, нових вищих рівнів буття, як руху до духовного сходження. Важливим є також розуміння її розвитку через взаємодію, діалектику суб'єкта і об'єкта, яка передбачає одночасність змінювання суб'єктом об'єкта і зворотного впливу цих змін на розвиток суб'єкта. Зрештою, найістотніше: суб'єкт діяльності ніколи не може бути зведений до самої діяльності, він завжди багатший, ніж ті конкретні форми, в яких він об'єктивується. У цьому полягає ще один аспект розуміння особистісного розвитку людини – через поняття потенційного, але ще не реалізованого нею, через поняття потенційного як проблемного, але ще не розкритого людиною [15].

У результаті розгорнутої теоретичної і практичної діяльності психологів різних наукових шкіл (Виготського, Рубінштейна) у психології окремо виділився особистісний підхід, який спирався на тезу: кожному психологічному властивість у контексті особистості потрібно вивчати з позиції цілості, а не як сукупність різних індивідуальних особливостей людини.

Науковий виклик концепціям, які вилучили з психології свідомість, особистість і вчинок, зробив В. Зінченко. Особливу увагу наукових кіл вчений звернув на проблематику свідомості, яка тривалий час була «загнана в кут» і тепер потребує повернення з вигнання. Свідомість, на його думку, завжди була вторинною, поводителем діяльності і ніколи не відпускалася на свободу. Свідомість, що «інкапсульована в діяльність», не піднімає останню до себе, оскільки вона сама перебуває в ній, деформує, деформує,

руйнуючи і перетворюючи її в напівдіяльність. В. Зінченко прагне «відірвати» свідомість від діяльності, підкреслюючи, що треба визнати можливість спонтанного розвитку першої [7; 8].

Отже, основні моменти реконструювання процесу особистісного розвитку та його значущість у тих спробах, які зробив вчений, можна віднайти у звільненні свідомості від діяльності, в знятті обмежень «зовнішніх опосередкувань» у становленні особистості, в покладанні в її основу вільного вчинку, в якому єдині особистість і свідомість.

У класичній українській психологічній науці світоглядні уявлення про спонтанний характер розвитку особистості та її свідомості знаходять своє відображення в працях Г. Костюка. Дбаючи про утвердження психології в нашій країні, вчений стежив за тим, щоб знання про цю науку були цілісними та взаємопов'язаними [9].

Становлення особистості Г. Костюк розглядав як детермінований суспільними умовами (навчанням, вихованням) процес «саморуху», що спонукається внутрішніми суперечностями, які виникають у ньому. З розвитком особистості зростає значення внутрішніх умов. Внутрішнє середовище стає фактором подальшого розвитку особистості, її «саморуху» від нижчих до вищих форм взаємовідносин із зовнішнім середовищем. Усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти і самовиховання. Створюючи нові цінності, вона сама особистісно зростає, стає суб'єктом власного розвитку. Згідно з науковою позицією вченого, сутність особистості в її індивідуальному розвитку складається в міру того, як формуються внутрішні умови, необхідні для її реалізації. Лише реалізуючи ці умови, можна «зрозуміти психічний розвиток особистості не як якийсь інертний процес, котрий підштовхується зовнішньою, чужою для нього силою, а як “саморух”, спонтанійний, внутрішньо необхідний рух» і побудувати істинну наукову теорію розвитку особистості [9, с. 146–147].

Відомий український психолог, провідний фахівець з питань морального становлення людини І. Бех підходить до розв'язання проблем розвитку особистості на основі генетико-моделюючого методу. Відкинувши великі витрати наявної виховної системи, вчений на основі особистісно зорієнтованого підходу прагне втілювати гуманістичні положення особистісного зростання і самовдосконалення людини.

На думку вченого, основою розвитку особистості є воля як першооснова соціальної форми поведінки людини. Воля як форма самодетермінації,

спонукаючи до моральних дій, приводить особистість до «відповідального звернення», творення і саморозвитку. Адже моральні цінності, які становлять ядро особистості, за науковою позицією вченого, є похідними від волі. Розвинена воля – то є моральна воля. Тому в психологічному розумінні воля є усвідомлене хотіння, яке дає особистості свободу, оскільки хотіти – означає оцінювати, вибирати, творити. При цьому, як стверджує І. Бех, психологічною основою особистісного розвитку має бути «довільне прийняття соціальної вимоги і норми» [2, с. 172].

Узагальнюючи наукові положення І. Беха щодо особистісного розвитку людини, треба зазначити, що вчений чітко і послідовно проводить таке положення: всі психологічні утворення, зокрема й особистісні, мають сильний енергетичний компонент. Природа останнього емоційна. Сила кожного особистісного утворення (якості, цінності, почуття) залежить від емоційного переживання, від емоційної напруженості. Особистісний розвиток можливий за умови максимально напруженої активності, доступної людині лише в глибинах внутрішнього світу. Внутрішня діяльність набагато складніша і вимагає настійливої напруги волі. Довільна поведінка є, власне, людською самодіяльністю, тому що вона найбільшою мірою пов'язана з тими діями і вчинками, які мотивуються осмисленим рішенням. Для вольових проявів суттєве те, що вони перетворюють мислення особистості у вчинкове, дієве, емоційно-вольове. А це – шлях до розвитку активної, творчої особистості [3; 4].

Нові психологічні грані життєвого світу особистості відкриваються в дослідженнях Т. Титаренко. Життєвий світ особистості, за визначенням вченої, постає як результат її саморуху, саморозвитку, розгортання особистісних цінностей і смислів, а також їх структурування відносно зовнішньої дійсності. Внутрішню логіку становлення життєвого простору особистості створюють спонтанні закони. Процес побудови образу світу пов'язаний з активністю особистості людини як суб'єкта власного життя. Саме особистість є активним творцем власного життєвого світу.

У розробленій Т. Титаренко структурно-генетичній моделі цілісного саморозгортання життєвого світу людини відтворені життєві кризи особистості як джерела і рушійні сили становлення її життєвого простору. Життєві кризи як деякий постфактум життя часто виникають стихійно і проходять спонтанно; саме вони є тією силою, що творить і розвиває особистість. До того ж, за науковою позицією вченої, розвиток і перетворення особистості здійснюються

внаслідок самопородження як нових видів «самоставлень» індивіда, так і його ставлень до довкілля. В остаточному підсумку основою особистісного розвитку є домінуюче ставлення до себе та до інших [18].

Інноваційні ідеї висуває В. Татенко. Критично апелюючи до різних традиційних і сучасних підходів зарубіжної та вітчизняної психології, вчений намагається обґрунтувати феномен суб'єктності та прагне показати незалежність його розвитку від суспільних відносин, діяльності, свідомості. Він звертається до онтологічного уявлення суб'єктності як зсередини, з себе детермінованої активності самопізнання, самопокладання і самоздійснення в їхньому специфічному людському явленні.

За науковою позицією В. Татенка, суб'єкт постає найголовнішою основою, яка інтегрує психіку і особистість, свідомість і діяльність, свідоме і безсвідоме в просторі та часі онтологічно недискретного протікання і розвитку життя. Вчений сформулював положення про те, що субстанціальну (самопричинну і самодіючу) основу активності людини становить суб'єктне ядро. Як самопричина і самодія постає субстанціальна інтуїція. Остання, за поглядами вченого, первісно притаманна людській істоті і дозволяє їй проявляти суб'єктну життєву активність у тих формах (особистості, індивідуальності), які відповідають її людській природі.

У процесі особистісного розвитку на кожному віковому етапі (від немовляти до повноліття) виникають, відповідно до них, суб'єктивні механізми психічної активності: самозапитування, самоапперцепція, самооцінювання, самоактуалізація, самовизначення, самопотенціювання та самопокладання. Саме зазначені суб'єктивні механізми, за позицією вченого, змінюють та структурують особистісну організацію людини [17].

Цікавими видаються ідеї В. Моргуна, який запропонував моністичну концепцію багатомірного розвитку особистості. За його науковою позицією, процес становлення індивіда можна простежити в контексті змістовно-типологічного підходу.

Вчений інтерпретує зміни особистості в аспекті трьох понять: «становлення», «розвиток» і «формування». Під становленням він розуміє незавершеність процесу розвитку особистості в онтогенезі, тобто зародження нового, його удосконалення, прогрес. Поняття «особистість у процесі становлення», на його думку, містить у собі певне протиріччя: з одного боку, особистість як одиниця еволюції постійно змінюється, тобто лабільна, має розпливчасті межі, з іншого – вона є результатом становлення і постає у відносно стабільному стані як цілісна система з певною ієрархічною

структурою. Процес «формування» особистості відбувається у зв'язку зі змінами під впливом активних соціальних структур (організованих і неорганізованих). У формуванні особистості провідна роль належить навчанню і вихованню, проте воно нівелює аспект «спонтанності». За позицією В. Моргуна, термін «розвиток» пов'язаний зі змінами прогресивного, регресивного, аномального і патологічного характеру. З одного боку, «розвиток» несе філософську апперцепцію спонтанності, іманентності. Цей момент визначає те, що кожна функція, кожний процес має власні закономірності розвитку. З іншого боку, ці закономірності чисельно соціально опосередковуються. В останньому випадку, як вказує вчений, слід говорити про «формування», а термін «розвиток» застосовувати обережно. Останнє поняття він часто використовує у взаємозв'язку з моментом спонтанності [11].

У полі зору досліджень Т. Яценко було питання активного спілкування особистості вчителя з особистістю учня, і розглядалося воно з позиції встановлення гуманних взаємин між контактуючими сторонами. Вчена спрямувала свої зусилля на створення методу, що відкрив можливість досягати цілісності особистості, тобто долати розщеплювання її внутрішнього світу (великого «Я» і маленького «Я») та здійснювати корекцію дезінтегруючої тенденції «ідеалізованого Я». Розроблений Т. Яценко метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН) мав за мету розвиток особистості вчителя шляхом гармонізації її особистісних властивостей.

Згідно з науковою позицією Т. Яценко, особистісний розвиток людини полягає не тільки в побудові її вищих ієрархічних рівнів, але й у попередньому послабленні, пом'якшенні структури особистості відносно стереотипізованих установок – диспозицій «психологічного захисту». Реалізація таких установок завжди пов'язана з емоційним напруженням, низьким рівнем самоповаги, прагненням підвищити самооцінку. Зазвичай особистість з експліцитними (явними) властивостями до стереотипізації проявляє значну ригідність і низьку сприйнятливність у процесі спілкування. Механізмами особистісного розвитку, відповідно до позиції вченої, є процеси позитивної дезінтеграції людини і вторинної інтеграції особистісної структури суб'єкта, яка здійснюється вже на вищому рівні розвитку [20].

Наголосимо, у попередньо визначеній позиції проблема розвитку і гармонізації особистості вирішується шляхом актуалізації її емоційної (позитивні емоції) і когнітивної (рефлексивні знання) сфер. При цьому нівельовано аспект, який визначає роль вольової сфери в становленні індивіда.

У наукових працях М. Боришевського ми знаходимо теоретичні конструкти і емпіричні дані, що розкривають значущість вольової сторони «Я-концепції» особистості.

У концепції М. Боришевського вирішується проблема саморегуляції поведінки зростаючої особистості, яку він презентує як одну з взаємопов'язаних і сутнісних сторін «Я-самості» в цілісній системі особистості. За позицією вченого, здатність до саморегуляції є однією з найважливіших вольових характеристик особистості; вона свідчить про стан функціональних взаємовпливів різних психологічних утворень, про якість оперування різними особистісними властивостями і змінними підсистемами особистості в її розвитку. У рівнях розвитку саморегуляції відбиваються суттєві тенденції активності особистості. Умовою виникнення здатності до саморегуляції, за позицією вченого, є реалізація в життєдіяльності принципу активності (самоактивності), у якому міститься момент вольової регуляції дій і поведінки особистості [5, с. 7].

Особистісний розвиток людини, за уявленнями М. Боришевського, пов'язаний з безперервним саморухом, постійним самооновленням способом перебудови внутрішніх структур, їхніх взаємозв'язків, поступовим ускладненням і вдосконаленням взаємодій особистості з оточенням. У всіх цих складних перетвореннях саморегуляція постає як суттєвий момент розвитку особистості, як його основний інструмент [5].

Вивчення різних аспектів у розумінні поняття «розвиток особистості» показало, що сьогодні психологи все частіше звертаються до терміна «особистісний розвиток».

Характеризуючи людину як суб'єкта життєдіяльності, суттєве місце потрібно відводити особистісному компоненту. Ще Б. Ананьєв застерігав учених від неухважності, нагадуючи, що цей компонент інколи чітко не виокремлюється, часто прямо витісняється, а може просто забуватися [1]. Можна зазначити, що межі вказаного вище компонента визначає менше за обсягом поняття «особистісний розвиток».

Поняття «особистісний розвиток» Я. Коломінський і А. Реан співвідносять із визначеними в їхніх концепціях структурними конструктами (мається на увазі конкретний особистісний компонент). Особистісний розвиток, згідно з позицією

цих учених, може мати прогресивний або регресивний напрям. Відповідно до першого він пов'язаний з прагненням особистості до підвищення у себе рівня розвитку конкретних якостей або їхнього комплексу, з мотивацією досягнення успіху, з комунікативною активністю. Другий напрям в особистісному розвитку характеризується протилежними властивостями [13].

Висновки. Загалом слід зазначити, що як у класичних, так і в сучасних концепціях поняття «розвиток особистості» вміщується у змістовний контекст тієї чи іншої концептуальної схеми, кожний автор якої намагається представити згідно зі своїми науково-теоретичними поглядами певні атрибутивні моменти (джерела, рушійні сили, закономірності, детермінанти) розвитку особистості, визначити своєрідний смисловий параметр (специфіку, принципи зміни, особливості), підсилити увагу до окремих аспектів цього процесу (механізмів, структурних компонентів, форм, рівнів, новоутворень), розглянути генетичну сутність (засаду, основу) становлення особистості.

Принципово вирізняються і ті моменти, які визначають різні позиції психологів щодо основ особистісного розвитку людини [4; 9; 10; 12; 17; 19]. Залежно від того, як інтерпретується природа людини, як побудовані схематичні лінії концепції, які структурні компоненти і особистісні характеристики є домінуючими в утвердженні теоретичних положень особистісного розвитку, в його основі ми зафіксували різні, часто мало близькі за психологічними особливостями, феномени: «емоційне переживання», «самоствалення», «самоцінність», «свобода», «духовний потенціал», «механізми суб'єктного ядра», «вільний вибір», «потреба у довільному прийнятті рішення», «особистісні якості (самоцінності)» тощо.

Отже, не народжуючись особистістю, людина досягає певного рівня «особистісного розвитку», коли можливими стають процеси саморегуляції, самореалізації і саморозвитку, коли розпочинається свідомо організоване власного життя, коли людина приймає відповідальні рішення і здійснює особистісний вибір. Особистість з'являється на певному етапі онтогенезу як результат проходження і засвоєння його ступенів. Однак, якщо враховувати властивості, які визначають родову сутність індивіда, тоді треба вважати, що генезис особистості пов'язаний з народженням людини.

Список джерел

1. Ананьєв Б. Г. Психология и проблемы человекознания : Избр. психол. тр. / Б. Г. Ананьев. – Москва, Воронеж : Академия пед. и соц. наук, 1996. – 384 с.
2. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. – Київ : Україна-Віта, 1995. – 202 с.
3. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості : у 2 т. Т. 1 / Іван Дмитрович Бех. – Чернівці : Букрек, 2015. – 840 с.
4. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості : у 2 т. Т. 2 / Іван Дмитрович Бех. – Чернівці : Букрек, 2015. – 640 с.

5. Боришевский М. И. Развитие саморегуляции поведения школьников : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / М. И. Боришевский. – Киев, 1992. – 77 с.
6. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 4 : Детская психология / Л. С. Выготский ; под ред. Д. Б. Эльконина. – Москва : Педагогика, 1984. – 432 с.
7. Зинченко В. П. Проблемы психологии развития (читая О. Мандельштама) / В. П. Зинченко // Вопросы психологии. – 1991. – № 6. – С. 117–130.
8. Зинченко В. П. Проблемы психологии развития (читая О. Мандельштама) / В. П. Зинченко // Вопросы психологии. – 1992. – № 5–6. – С. 44–53.
9. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк ; за ред. Л. М. Проколієнко. – Київ : Рад. школа, 1989. – 608 с.
10. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – Киев : КММ, 2006. – 240 с.
11. Моргун В. Ф. Монистическая концепция многомерного развития личности / В. Ф. Моргун. – Полтава : ПГПИ им. В. Г. Короленко, 1989. – 56 с.
12. Просандеєва Л. Є. Генеза самоцінності особистості в процесі соціалізації : монографія / Л. Є. Просандеєва. – Київ : НАККіМ, 2011. – 383 с.
13. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999. – 416 с.
14. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности / С. Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. – 1986. – № 4. – С. 101–108.
15. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – Москва : Наука, 1997. – 191 с.
16. Сковорода Г. С. Твори : у 2 т. Т. 2 / Г. С. Сковорода. – Київ : Обереги, 1994. – 479 с.
17. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : монография / В. А. Татенко. – Київ : Просвіта, 1996. – 404 с.
18. Титаренко Т. М. Жизненный мир личности: структурно-генетический подход : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Т. М. Титаренко. – Киев, 1994. – 305 с.
19. Чернобровкіна В. А. Психологія особистісної свободи : монографія / В. А. Чернобровкіна ; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2012. – 487 с.
20. Яценко Т. С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися / Т. С. Яценко. – Киев : Освіта, 1993. – 208 с.

References

1. Anan'ev, B. G. (1996). *Psihologija i problemy chelovekoznanija*. Moscow, Voronezh [in Russian].
2. Bekh, I. D. (1995). *Vid voli do osobystosti*. Kyiv: Ukraina-Vita [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D. (2015). *Vybrani naukovy pratsi. Vykhovannia osobystosti*. In 2 vols. (Vol. 1). Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
4. Bekh, I. D. (2015). *Vybrani naukovy pratsi. Vykhovannia osobystosti*. In 2 vols. (Vol. 2). Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
5. Borishevskij, M. I. (1992). *Razvitie samoreguljacji povedeniya shkolnikov. Doctor's thesis*. Kyiv [in Russian].
6. Vygotskij, L. S. (1984). *Sobranie sochinenij*. In 6 vols. *Detskaya psihologiya* (D. B. Elkonin, ed.) (Vol. 4). Moscow: Pedagogika [in Russian].
7. Zinchenko, V. P. (1991). *Problemy psihologii razvitiya (chitaya O. Mandelstama)*. *Voprosy psihologii*, 6, 117–130 [in Russian].
8. Zinchenko, V. P. (1992). *Problemy psihologii razvitiya (chitaya O. Mandelstama)*. *Voprosy psihologii*, 5–6, 44–53 [in Russian].
9. Kostjuk, H. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psichichniy rozvytok osobystosti* (L. M. Prokoliienko, ed.). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
10. Maksimenko, S. D. (2006). *Genезis sushhestvovaniya lichnosti*. Kyiv: KMM [in Russian].
11. Morgun, V. F. (1989). *Monisticheskaya koncepciya mnogomernogo razvitiya lichnosti*. Poltava [in Russian].
12. Prosandieieva, L. Ye. (2011). *Heneza samotsinnosti osobystosti v protsesi sotsializatsii*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Rean, A. A., & Kolominskij, Ya. L. (1999). *Socialnaya pedagogicheskaya psihologiya*. Saint Petersburg: Piter Kom [in Russian].
14. Rubinshtejn, S. L. (1986). *Princip tvorcheskoj samodeyatelnosti*. *Voprosy psihologii*, 4, 101–108 [in Russian].
15. Rubinshtejn, S. L. (1997). *Chelovek i mir*. Moscow: Nauka [in Russian].
16. Skovoroda, H. S. (1994). *Tvory*. In 2 vols. (Vol. 2). Kyiv: Oberehy [in Ukrainian].
17. Tatenko, V. A. (1996). *Psihologiya v subektnom izmerenii*. Kyiv: Prosvita [in Russian].
18. Titarenko, T. M. (1994). *Zhiznennyj mir lichnosti: strukturno-geneticheskij podhod. Doctor's thesis*. Kyiv [in Russian].
19. Chernobrovkina, V. A. (2012). *Psikhohiia osobystisnoi svobody*. Luhansk: Luhansk Taras Shevchenko National University [in Ukrainian].
20. Yacenko, T. S. (1993). *Aktivnaya socialno-psihologicheskaya podgotovka uchitelya k obshheniyu s uchashhimisya*. Kyiv: Osvida [in Russian].

I. Bulakh

HUMAN PERSONAL DEVELOPMENT IN THE MEANING OF UKRAINIAN PSYCHOLOGISTS' POINTS OF VIEW

Theoretical analysis of many Ukrainian scientists-psychologists' basic scientific points, which represented substantial filling of terms “the personality's development” and “personal development”, is committed. To some degree, these terms are meaningfully intercrossed. But each of them has its own different substantial accents. A generalization of ideas and scientists' points of view showed that the term “the personality's development” is substantially wide. The personality's development may be spontaneous, free, or purposeful, regulated, with a progressive or regressive tendency, in different forms (physical, social, spiritual, etc.). The term “personal development” is narrower. At the same time, it is rather deep in meaning and it deals with actualization of the human personal component and its self-development and self realization in human life.

In classic psychological science, the personality's development is taken in interconnection with the influence of activity and consciousness on it. However, leading scientists in the process of development accented the personality and its activity. The personality appeared simultaneously both as a pre-condition

and as a result of activity, self-motion, and self-development. It was a dominant idea that the personality's development is determined by external circumstances, but nothing in the personality's development is caused by external influences. The laws of the personality's development are internal laws. Correlation of "external" and "internal" in the personality's development is interconnected with correlation, interrelation, interinfluence, external conditions, and internal human potentials. The scientists who preferred internal conditions, narrow down the origins of the personality's development to spontaneity, self-motion, self-development, and self-activity. The main way of the personality's being is development.

In contemporary Ukrainian psychological science, the conception of the personality's development in interaction, interrelation by means of influence of subject and object, which suppose simultaneity of change and back reaction against each other, is also important. A wide palette in interpretations of origins, the bases of the personality's development is analyzed. It is proved that a basic phenomenon which activates the personality's development is the will. "Will" and arbitrariness are the basic reasons of the personality's self-determination, self-making, and self-development. It is emphasized that personal life crises and possibilities in their resolving cause self-creating of new self-attitudes and attitudes towards other people. Solving of life crises by the personality are the factors that lead to the personality's self-regulation, self-creation, and self-development. The point of view about subjectivity as the base of the personality's development is confirmed. This is internal activity, exactly, it is a self-determined activity in the personality's self-analyzing and self-realization in the life space. Subjective tools of self-analyzing, self-estimating, self-determination, and self-actualization motivate the personality's development. The point of view is founded that self-regulation as the most important personal quality, which causes quality of management of different personal and changeable human systems, activate self-movement, self-renovation, and restructuring of the human personal world. Self-regulation is a base, the main device of the personality's development.

Keywords: personality development, personal development, personality formation, personality formation, personal approach, self-awareness, free choice, act.

Матеріал надійшов 29.03.2019